تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۱۳
صفحه ۱۶۹-۱۴۹
نوع مقاله: پژوهشی

بررسی ظاهری و معنایی نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌های کرمان دوره‌ی صفویه و قاجار

هما موسی‌نژاد (نویسنده‌ی مسئول)
مدرس
HOMA.ILA25@gmail.com

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱
۱۴۹

چکیده

نقش طاووس، از پر کاربرد ترین نقوش نمادین، در هنر ایران و حتی جهان بوده که از گذشته، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات، هنر و باور های مردم ایران داشته است. در قالی‌های کرمان دوره‌ی صفویه و قاجار، این نقش‌مایه حضور داشته است. هدف و ضرورت از این پژوهش آن است تا با شناخت نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌های کرمان دوره‌ی صفویه و قاجار، ویژگی‌هایی چون شکل ظاهری طاووس، جایگاه، تعداد، جهت، نقش و عناصر اساطیری، مورد بررسی و بیان قرار گیرد و در انتها تفاوت‌های ظاهری و معنایی طاووس در دو دوره‌ی مذکور با هم مقایسه شود. با توجه به موارد گفته شده، سؤال اصلی پژوهش به این صورت است که: ۱) آیا شکل ظاهری و جایگاه معنایی نقش‌مایه‌ی طاووس، در قالی کرمان، در گذر از دوره‌ی صفویه به قاجار دستخوش دگرگونی شده، و در راستای این تغییر، تفاوتی در این نقش (ظاهر و معنا) ایجاد شده است؟ روش پژوهش، استفاده از مطالب کتابخانه‌ای و منابع عکس‌ها، استفاده از تصاویر سایت‌های اینترنتی معتبر مجموعه‌داران فرش و شیوه‌ی بیان مطالب از نوع توصیفی در قالب متن، تصاویر و جداول است. ۲۲ نمونه قالی مورد بررسی قرار گرفته، که نحوه‌ی انتخاب قالی‌ها به صورت هدفمند، مربوط به دو دوره‌ی خاص صفویه و قاجار و حضور کامل نقش‌مایه‌ی طاووس مدنظر قرار گرفته است. ۹ نمونه مربوط به دوره‌ی صفویه و ۱۳ نمونه مربوط به دوره‌ی قاجار است. شکل ظاهری طاووس در دوره‌ی صفویه با قاجار در مقایسه با هم تغییراتی داشته است که در دوره‌ی صفویه انتزاعی و در مکان‌های بسته حضور دارد و در دوره‌ی قاجار، نزدیک به حالت طبیعی طاووس، آن‌چه که ما در طبیعت می‌بینیم در فضای آزادتری حضور دارد. اما در نقش اصلی طاووس که نقش محافظت‌گونه و نگهبانی از بهشت را دارد خدشه‌ای وارد نکرده است.

واژه‌های کلیدی: نقش‌مایه‌ی طاووس، قالی کرمان، دوره‌ی صفویه، دوره‌ی قاجار.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

An examination of the appearance and meaning of peacock motif in Kerman carpets of the Safavid and Qajar periods

Homa Mousanejad (Corresponding Author)

Teacher

HOMA.ILA25@gmail.com

Abstract

The patterns used in Iranian arts were very common and widely used since the ancient time until now. Each of these patterns has conveyed a specidic meaning to the viewer. One of these motifs is the peacock. The motif of peacock is one of the most used symbolic motifs in the art of Iran and even the world. During the years, this motif has had a special place in the literature, art and beliefs of the Iranian people. This motif was present In Kerman carpets of the Safavid and Qajar period. The purpose and necessity of this research is to understand the role of the peacock motif in Kerman carpets of the Safavid and Qajar periods, and study some related features such as the appearance of the peacock, its location, number, direction, role, mythological elements. Such elements will be investigated and expressed, and the differences in the appearance and meaning of the peacock in the two mentioned periods would be compared. According to the mentioned cases, the main question of the research are as follows: 1) Did the visual form and semantic status of the peacock figure in Kerman rugs change from the Safavid period to the Qajar period, and did this change creat a difference between the visual form and semantic meaning of this figure? The research method is use of library materials and photo sources, images from reliable websites of carpet collectors, and the way of expressing the content is descriptive in the form of text, images and tables. 22 samples of carpets have been examined. The carpets were selected via a purposeful manner, all of them are related to the two special periods of Safavid and Qajar periods and the full presence of the motif of the peacock, has been considered in selecting them. 9 samples are related to the Safavid period and 13 samples are related to the Qajar period.The appearance of the peacock in the Safavid and Qajar periods has undergone some changes in comparison to each other. In the Safavid period, it is abstract and present in closed spaces, and in the Qajar period, the patterns are close to the natural state of the peacock that we see in nature and the peacocks are presented in freer spaces. But this free space has not affected the main role of the peacock, which protecting and guarding the heaven.

Keywords: Peacock pattern, Kerman carpet, Safavid period, Qajar period

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

مقدمه

نقش‌مایه‌ی طاووس، در آثار هنری و ادبی ایران حضور گسترده و برجسته‌ای دارد. ویژگی‌های ظاهری و معنایی این نقش، باعث استفاده‌ی چشمگیر و فراوان آن در هنرهای ایران از سفال، معماری و منسوجات گرفته تا فرش، از دوران باستان تا اسلام شده است (رنجبر، ۱۳۹۹: ۴۳). طبق شواهد موجود در بافته‌ها و منسوجات ایران از دیرباز، نقش پرندگانی نظیر طاووس، عقاب، شاهین، سیمرغ، اردک، طوطی، قرقاول بافته و یا دوخته می‌شده و در هر دوره‌ی زمانی نیز بنا به اعتقادات به یک سری از گونه‌های پرندگان بیشتر پرداخته شده است. (اولیائی طبائی و سامانیان، ۱۳۹۷: ۶۸). نقش طاووس در دوره‌ی ساسانی بسیار پرکار برد بوده و بعد از اسلام، حضور برجسته‌ی آن را در دوره‌ی صفویه و قاجار بر روی فرش مشاهده می‌کنیم (صادقی‌نیا و پوزش، ۱۳۹۴: ۵۶). در معماری بناهای کرمان هم، استفاده از این نقش دیده می‌شود. حضور نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی، در دوره‌ی صفویه کاربرد داشته و در قاجار هم این حضور چشمگیر را حفظ کرده است.

طاووس در ایران باستان، به‌عنوان مرغ ناهید (آناهیته، ایزد آب) مطرح بوده است (پرهام، ۱۳۷۱: ۵). به علاوه ایرانیان باستان معتقد بودند، طاووس به دلیل نوشیدن آب حیات، عمر جاودانه یافته است. در آیین زرتشت نیز طاووس به مثابه مرغ مقدس مورد توجه بوده است. در بسیاری از آثار دوره‌ی ساسانی، نقش طاووس در تزئینات یا در دو طرف درخت زندگی قرار گرفته است. به طور مثال، نقش‌مایه‌ی طاووس در نقش برجسته‌های طاق‌بستان، پارچه‌ها یا در لوح‌های گچی تیسفون دیده می‌شود (صباغ‌پور و شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۴۱). در فرهنگ اسلامی، طاووس به مثابه مرغ بهشتی محسوب می‌شود. بر اساس متون فال‌نامه منسوب به امام صادق (ع)، قصص‌الانبیای اسحاق نیشابوری (اواخر سده‌ی دهم ه.ق) و تاریخ طبری، طاووس، به دلیل این که رابط بین آدم و حوا و شیطان بوده است؛ همراه آن‌ها از بهشت رانده می‌شود (خزائی، ۱۳۸۶: ۸). بر همین اساس، بسیاری از شاعران نیز از طاووس باغ بهشت سخن رانده‌اند که بارزترین آن‌ها عطار نیشابوری است. عطار در منطق‌الطیر، طاووس را مظهر خدا پرستانی معرفی می‌کند، که بهشت منتهای آرزویشان است و عملاً هم بهشت حجاب ایشان از رؤیت حق تعالی می‌شود (عطار نیشابوری، ۱۳۸۷: ۱۷۴). نقش‌مایه‌ی طاووس در فرش‌های صفویه اغلب به‌صورت جفت و سینه به سینه و درون قاب حضور یافته (معمولاً در قالی‌های سانگشکو، و مدالیون جانوری) حضور دارند؛ در حالی‌که در نمونه‌های متعددی از فرش‌های قاجار، طاووس از حصار قاب بیرون آمده و در لابه‌لای گل‌ها و درختان قرار گرفته است (صباغ‌پور و شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۴۵).

با توجه به حضور نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌های کرمان دوره‌ی صفویه و قاجار، به سؤال پژوهش پرداخته می‌شود:

۱) آیا شکل ظاهری و جایگاه معنایی نقش‌مایه‌ی طاووس، در قالی کرمان، در گذر از دوره‌ی صفویه به قاجار دستخوش دگرگونی شده، و در راستای این تغییر، تفاوتی در این نقش‌مایه (ظاهر و معنا) ایجاد کرده است؟

پژوهشگر چنین می‌انگارد که تغییر کردن شکل طاووس از دوره‌ی صفویه‌ی به قاجار در قالی‌های کرمان، تغییری در معنای نقش طاووس که، حفاظت و نگهبانی از باغ، ملکوت، و به تعبیری بهشت است تفاوتی در بیننده ایجاد نمی‌کند. درست است که طرح‌های رایج فرش دوره‌ی صفویه با قاجار متفاوت است، اما نقش‌مایه‌ی طاووس، در هر دوره توانسته نقش نگهبانی از بهشت را به بیننده القاء کند و هنرمند به زیبایی نشان می‌دهد که قدرت تطابق، را در دوره‌های مختلف حتی با تغییر جایگاه و ظاهری می‌تواند حفظ کند. طاووس در دوره‌ی صفویه‌ی ویژگی‌های ظاهری و معنایی مختص خود را دارد و در دوره‌ی قاجار، در حالی که نقش را حفظ کرده، تغییرات بصری و جایگاهی‌اش تغییر کرده و موازی و هم راستا با این تحولات ایجادشده، به درستی، معنای بیان‌شده را به بیننده منتقل می‌کند. هنرمندان ایرانی، مانند دوره‌های گذشته، سعی کرده‌اند، نقش‌مایه‌ی طاووس را، مانند اکثر نقش‌مایه‌های هنری دیگر، با تغییر دوره‌ی تاریخی، به‌طور ماهرانه‌ای تطابق دهند.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش

نقش‌مایه‌ی طاووس، در فرش‌های مناطق مختلف ایران از جمله کرمان، مورد استفاده قرار گرفته است. دوره‌های صفویه و قاجار، از دوره‌هایی هستند که از نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌ها بهره برده‌اند. تا قبل از صفویه این نقش‌مایه در منسوجات دوره‌های آل‌بویه و سلجوقی کاربرد داشته است. هنرمندان کرمان از نقش‌مایه‌ی طاووس در طرح‌های قالی رایج دوره‌ی صفویه و قاجار به زیبایی و کمال استفاده کرده‌اند. ابداع و نوآوری در پژوهش حاضر، با توجه به این‌که نقش‌مایه‌ی طاووس در دست‌بافته‌های عشایری مورد بررسی قرار گرفته است، لیکن به‌طور خاص و ویژه، مقایسه‌ی این نقش، در دو دوره‌ی صفویه و قاجار، و تجزیه و تحلیل شدن آن از جهت‌های قرارگیری و جایگاه معنایی پرداخته نشده است. در پژوهش حاضر، به‌طور خاص و ویژه، نقش طاووس در دوره‌ی صفویه و قاجار مقایسه شده و از نظر قرارگیری و جایگاه معنایی تجزیه و تحلیل شده است.

اکبری و همکاران، اشاره به فضای فرش‌های صفوی و قاجار دارند که مفهوم بهشت را بیان می‌کند. در این طرح‌ها، تخیل و رمزپردازی بیشتر به چشم می‌خورد، به گونه ای که از تقسیم‌بندی هندسی و جوی‌های آب خبری نیست و فضای فرش به گونه‌ای گسترده شده که فضای امن الهی در آن آشکار است و درختان و حیوانات و رموز و نقش‌های اساطیری و عرفانی همه در کنار هم بر متن و حاشیه‌ی قالی قرار گرفته‌اند. در این طرح‌ها هنرمند از عناصری مانند درخت، طاووس، ماهی و سیمرغ و نقش‌مایه‌های گرفت‌وگیر استفاده می‌کند (اکبری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲). حاجی‌زاده و همکاران، در ارتباط با طرح طاووس و طرح محرابی اشاره کرده‌اند، که طرح محرابی درختی از فراوان‌ترین و متنوع‌ترین طرح‌های محرابی دوره‌ی قاجار است. در برخی طرح‌های محرابی درختی این دوره، علاوه بر نقوش گیاهی، نقوش مرغی، پرندگان زیبا و یا طاووس‌های رنگین نیز حضور دارند و حال و هوای بهشتی زمینه را کامل می‌کنند (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰).

چیت‌سازیان و همکاران به معنای نقش طاووس پرداخته‌اند. نقش طاووس در اکثر طرح‌های قالی‌های ایران به چشم می‌خورد؛ این پرنده‌ی بهشتی، در قالی‌های ایران به‌ویژه قالی‌های محرابی کاربرد بسیار دارد. این نقش اغلب به صورت دو طاووس با دم باز در دو طرف یک درخت یا گلدان در مرکز محراب یا یک طاووس در سر محراب (لچک) تصویر شده است. که به نظر می‌رسد اشاره‌ای به بهشت برین و همچنین زندگی پس از مرگ دارد (توکلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸). خسروی‌فر و چیت‌سازیان، بیان کرده‌اند که طاووس، یکی از پرندگان مهم است که در هنرهای مختلف خصوصاً فرش، از اهمیت بالایی برخوردار بوده و کاربرد داشته است (خسروی‌فر و چیت‌سازیان، ۱۳۹۰، ۳۲). صباغ‌پور آرانی و شایسته‌فر، به اهمیت نقش طاووس در فرش‌های دوره‌ی صفویه و قاجار اشاره کرده و اظهار داشته‌اند که نقش طاووس، گاه در قالیچه‌های محراب‌گونه‌ی قاجار نشان از ارتباط طاووس با مفاهیم معنوی بهشت دارد (صباغ‌پور آرانی و شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۴۲). شایسته‌فر و صباغ‌پور اظهار داشته‌اند که آن‌چه به نحو بارز و گسترده در میان قالی‌های قاجار به چشم می‌خورد، درخت طوبی است و گاه نشانه‌های دیگری از بهشت نیز، همچون حوض کوثر و طاووس در آن‌ها دیده می‌شود (شایسته‌فر و صباغ‌پور، ۱۳۸۸: ۴۵). وندشعاری و نادعلیان، در مورد نقش‌مایه‌ی طاووس بیان می‌کنند که، حضور طاووس و فضای بهشت‌گونه، از ویژگی‌های مشترک طرح قالی‌های دوره‌ی صفویه است، که به وضوح در قالی‌های باغی دوره‌ی صفویه، دیده می‌شود. حضور طاووس در اکثر طرح‌های باغ بهشت و درختی حیوان‌دار، نشان از رابطه‌ی این پرنده با موضوع بهشت دارد (وندشعاری و نادعلیان، ۱۳۸۷: ۸۷). پوپ و همکاران، اظهار داشته‌اند، یکی از نقش‌های دوره‌ی صفویه، نقش طاووس‌های جفت در نقشه‌ی فرش است که تعداد مرغان بسیار در سرتا سر فرش‌های این سبک، جزء ویژگی‌های خاص آن به‌شمار می‌روند (پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۲۶۵۹-۲۶۶۹). خزایی بیان کرده است که علت حضور

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

نقش طاووس در ایوان ورودی مساجد و بناها و ... شاید از این رو بوده که طاووس را یک مرغ بهشتی می‌دانستند و نقش طاووس بر فراز درب ورودی مساجد، شیطان را دفع می‌کرده است. و در دوره‌ی قاجار، از نقش طاووس به‌عنوان نقش نمادین نسبت به دوره‌های قبل بیشتر استفاده شده است و این نقش در سجاده‌های این دوره بیش از همه مورد توجه بوده است (خزایی، ۱۳۸۶: ۱۱). میرچا الیاده نظر خود را در مورد نقش باستانی طاووس و ارتباط آن را با درخت زندگی بیان می‌کند. درخت زندگی در تزئینات بسیاری از آثار هنری بر جای مانده از دوره‌ی باستان تا دوران معاصر به خصوص در گچبری‌ها، ظروف سیمین و زرین، منسوجات و ... در میان دو طاووس طرح شده است (الیاده، ۱۳۶۳: ۱۳).

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی- تحلیلی، با جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اینترنتی و ارائه‌ی جدول و با تکیه بر رویکرد بررسی نقش و تحلیل نقش طاووس در طرح‌های قالی کرمان در دوره‌های صفویه و قاجار انجام شده است. ۲۲ نمونه قالی کرمان به‌صورت هدفمند و تأکید بر حضور نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌ها انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته که ۹ نمونه مربوط به دوره‌ی صفویه و ۱۳ نمونه مربوط به دوره‌ی قاجار است که کمتر بودن تعداد قالی در دوره‌ی صفویه، به علت شبهه در منابع بوده است. نقش طاووس در دوره‌ی صفویه، اکثراً با طرح‌های لچک ترنج طراحی شده و در دوره‌ی قاجار هم در بیشتر موارد، این نقش‌مایه، در طرح‌های محرابی- درختی حضور دارد، و خود این امر معنادار بودن حضور این نقش را تا حدودی بیان کرده است.

پیشینه‌ی قالی کرمان در دوره‌ی صفویه و قاجار

- دوره‌ی صفویه

یکی از صنایع و هنرهایی که تأثیر زیادی را در تاریخ هنر کرمان باقی گذاشته، قالی است. یکی از عوامل این تأثیرگذاری می‌تواند مرتبط با شرایط اقتصادی آن زمان باشد. قالی کرمان مانند سایر مناطق قالی‌بافی توانست آوازه‌ی فراگیری به‌دست آورد و این شهرت از مرزها بگذرد؛ و قالی‌ها در دوره‌ی صفویه و قاجار، سر از موزه‌های جهان درآورد. در دوره‌ی صفویه هنر هایی نظیر معماری، کاشی کاری، نقاشی، خطاطی، تذهیب و قالی بافی به اوج کمال و درخشش خود رسیدند. به استناد منابع بین ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ تخته قالی از دوره‌ی صفوی باقی‌مانده است که به نقاط گوناگونی همانند کاشان، تبریز، قم و کرمان تعلق دارد (ادواردز، ۱۳۵۷: ۹).

قدیمی‌ترین نمونه‌های باقی‌مانده از قالی کرمان که از کیفیت مناسبی نیز برخوردار باشند، مربوط به دوره‌ی صفویه است. در برخی از این نمونه‌ها می‌توان فضاسازی‌های اولیه‌ای را دید که بعدها و در دوره‌ی معاصر، از شاخص‌های شناسایی قالی‌های کرمان به شمار می‌روند. ویژگی‌هایی چون تراکم نقوش، استفاده از گل‌های ریز و درختچه‌های دسته گل‌سان که سطح زمینه را پر کرده‌اند (پوپ، ۱۳۸۷: ۱۲۱۴). از طرح های رایج کرمان در دوره‌ی صفویه، طرح گلدانی است. از نظر اسلوب این نوع قالی را باید متعلق به اوائل قرن هفدهم دانست. (گلاب‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۵۱). اگر گفته شود بیش‌ترین رونق در فرش‌بافی را شاه عباس برای کرمان و ایران رقم زد، سخنی به گزاف گفته نشده است به دنبال این تغییر، بافندگی شهرهای کرمان و یزد، سخت مورد توجه شاه عباس قرار گرفت (همان، ۵۵۳). پس از صفویه (دوره‌های افشاریه و زندیه) دوران رکود قالی کرمان شروع شد. در این دوره‌ها، تعداد دارهای قالی کرمان به حداقل خود رسید. فتنه افغان و کشتار هولناک آغا محمدخان در کرمان سبب شد که سال‌های سال کرمان از تمام شهرهای دیگر عقب افتاده‌تر شود. اغلب صاحب‌نظران مانند محمدزکی حسن، معتقدند که عصر طلایی قالی‌بافی ایران، قرون دهم/ یازدهم (دوران صفویه)، بوده است و پس از آن در دوره‌ی قاجار، این هنر رو به انحطاط و زوال رفته است (حسن، ۱۳۶۳: ۱۵۶).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

- دوره‌ی قاجار

دوره‌ی قاجار یکی از دوره‌های با اهمیت قالی کرمان بوده است. از اوایل دوره‌ی قاجار (دوران حکومت آقا محمدخان، فتحعلی‌شاه و محمدشاه قاجار) نمونه قالی به‌دست نیامده است. قالی‌های موجود و نیز اسناد مکتوب، نشانگر پیشرفت قابل ملاحظه‌ی قالی‌بافی و هم چنین پارچه‌بافی در دوره‌ی ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه هستند. در دوره‌ی محمدعلی شاه و احمد شاه قاجار، صنعت قالی‌بافی کرمان پیشرفت قابل توجهی داشته است (نجم الدینی، ۱۳۸۵: ۱۱۴).

دوران حاکمیت قاجار را، به دلیل رشد و احیای قالی‌بافی، به‌ویژه در اواخر قرن ۱۳ه.ق مقارن با سلطنت ناصرالدین شاه، به دنبال افزایش چشمگیر و ناگهانی تقاضای اروپاییان برای قالی‌های ایرانی، می‌توان نقطه‌ی عطفی در تاریخ قالی‌بافی ایران به‌شمار آورد (اتیک، ۱۳۹۴: ۹۵). از مراکز قالی‌بافی در این دوره می‌توان به محلات، فراهان، کاشان، جوشقان، اصفهان، کرمان، شیراز، همدان، ملایر، سنندج و ... اشاره کرد (ویلسن، ۱۳۶۶: ۲۱۷). در نوشته‌های سایکس به تعدد کارگاه‌ها، دارها، کیفیت بالا، در مجموع رونق قالی کرمان در این زمان اشاره شده است (آذرپاد، حشمتی رضوی، ۱۳۷۲: ۱۷). در سال‌های ۱۲۶۰ تا ۱۲۸۰ سال‌های رونق مجدد قالی کرمان بود.

پس از جنگ جهانی اول، بحران سال‌های ۳۰ سبب رکود قالی‌بافی شد ولی این بحران برای کرمان بسیار زودگذر بود و پس از آن تا سال‌های اخیر از رونق و شکوه قالی کرمان چیزی کم نشده است (زنگی آبادی، ۱۳۸۷، ۳۵). در دوره‌ی نخستین موج گسترش قالی‌بافی کرمان، شرکت‌های چند ملیتی فرش در کرمان مستقر شدند. خرید قالی توسط تبریزی‌ها از کرمان و گسترش صادرات قالی کرمان باعث گسترش قالی‌بافی در کرمان و پیشرفت این هنر شد (آذرپاد، حشمتی رضوی: ۱۳۷۲: ۲۷۳). ویژگی‌های قالی کرمان در این دوره شامل پوشیدگی همه‌ی متن فرش از شاخه و برگ و گلزار و پرندگان است. این دوره رنگ‌آمیزی خاص خود را دارد، یعنی رنگ‌آمیزی به شیوه‌ی «سایه‌ی روشن» است و از رنگ‌های شاد و در تعداد بالای رنگ‌ها بافته می‌شده است. پرکاربردترین طرح‌های این دوره لچک ترنج کف ساده، درختی، افشان، سبزی‌کار و باغی، افشان سراسری، واگیره ای است (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۶۷). احیای مجدد قالی کرمان از اواسط و اواخر دوران قاجار شروع می‌شود و با افول تدریجی شال‌بافی کرمان، قالی‌بافی رونقی دوباره می‌یابد و جایگزین شال‌بافی می‌شود (پوپ، ۱۳۸۷: ۱۲۱۶). در قالی های ایران، نقش پرنده و طاووس بسیار پرکاربرد و رایج بوده و به همین جهت به آن پرداخته خواهد شد.

نقش‌مایه‌ی طاووس در هنر و ادبیات ایران

طاووس مانند اکثر نقش‌مایه‌های رایج در هنرها، معنا و جایگاه خاص خود (چه به لحاظ جایگاه معنایی و ارتباطش با عالم معنا و بهشت و چه به لحاظ ظاهر زیبا و پر نقش و نگار) در هنرها مورد استفاده قرار گرفته است. در بسیاری از آثار دوره‌ی ساسانی، نقش طاووس در تزئینات یا در دو طرف درخت زندگی قرار گرفته است. به طور مثال نقش طاووس در نقش برجسته‌های طاق‌بستان، پارچه‌ها یا در لوح‌های گچی تیسفون دوره‌ی ساسانی دیده می‌شود. نقش طاووس میان قرص خورشید یا همراه با درخت زندگی، در هنر ایران حضور دارد. این نقش اغلب با مفاهیم مذهبی همراه است.

نقش طاووس نه تنها به‌عنوان نقشی نمادین در آثار هنری به‌کار گرفته شده است، بلکه در دوران باستان نیز، در آیین زرتشت به مثابه مرغی مقدس مورد توجه بوده است. طبری در مورد آتشکده‌ها و معابد زرتشتی که تا قرن سوم هجری باقی بوده، اشاره می‌کند که در نزدیکی آتشکده‌ی بخارا، مکان خاصی برای نگهداری طاووس‌ها اختصاص داده شده بود (Jorgensen, 1986: 131). در دوران باستان باور بر این بود که طاووس به دلیل نوشیدن آب حیات، عمر جاودانه دارد. هم چنین نقش طاووس در درون قرص خورشید به‌عنوان نمادی از «مرغ آفتاب»

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

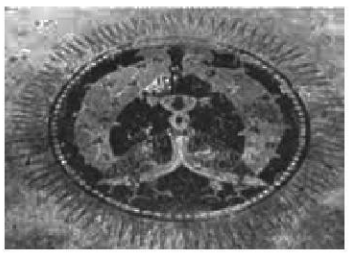
آسیای باستان مورد نظر هنرمندان سده‌های اول اسلام بوده است. از قدیمی‌ترین نقش طاووس در درون قرص خورشید در دوره‌ی اسلامی می‌توان به نقاشی‌های دیواری درون برج هشت گوش خرقان مربوط به سال ۴۶۰ هجری اشاره کرد (تصویر شماره‌ی ۱ و ۲). این نقوش، دو طاووس رو به روی هم را نشان می‌دهد که گردن‌های آن‌ها به شکل «لا» به هم گره خورده است (Lechler, 1937: 11). در فرهنگ اسلامی نیز طاووس به مثابه یک مرغ بهشتی مورد توجه بوده است. براساس متون فال‌نامه‌ی منسوب به امام صادق (ع) و قصص‌الانبیای اسحاق بن ابراهیم نیشابوری (اواخر قرن دهم هجری) طاووس به دلیل این که رابط بین حضرت آدم و حوا و شیطان بوده است، همراه آن‌ها از بهشت رانده می‌شود. در ادبیات نیز می‌توان رد پای این نماد را جستجو کرد. عطار در منطق‌الطیر، طاووس را مظهر بهشت پرستان می‌داند که در سر، خیال پیشگاه سیمرغ را نمی‌پروراند. او مشتاق بازگشت به بهشتی است که به گناه هم دستی با مار از آن‌جا رانده شده است (پورنامداریان، ۱۳۹۶: ۷).

نقش طاووس از جمله نقوشی است که در تزئینات مساجد و اماکن مذهبی حضور دارد. یکی از قدیمی‌ترین این نقوش در تزئینات آجری ایوان ورودی مسجد جورخیر اصفهان دیده می‌شود که در دوره‌ی آل بویه در سده‌های سوم و چهارم ساخته شده است. نقش دو طاووس به صورت قرینه در دو طرف کوزه‌ی آب حیات که درخت زندگی از درون آن روییده دیده می‌شود. در تزئینات سردر ورودی بسیاری از مکان‌های مذهبی دوره‌ی صفویه مثل مجموعه شیخ صفی در اردبیل، مسجد امام اصفهان و ... این نقش وجود دارد. این نقش در اماکن مذهبی دوره‌ی قاجاریه (مسجد سید) و حتی در ایوان مسجد اعظم قم، در محوطه‌ی حمام و مسجد ابراهیم‌خان ظهیرالدوله کرمان هم قابل ردیابی است (پوپ، ۱۳۸۰: ۹۹). نقش درخت زندگی، یکی از مهم‌ترین نقوش تجریدی و نمادین در هنر ایران دوره ساسانی است. حضور گسترده‌ی این درخت در جای جای آثار هنری ایران قابل توجه است. درخت زندگی در تزئینات بسیاری از آثار هنری بر جای مانده از دوره‌ی باستان تا دوران معاصر به خصوص در گچ‌بری‌ها، ظروف سیمین و زرین، منسوجات و ... در میان دو طاووس طرح شده است. علاوه بر طاووس حیوانات طبیعی مثل اردک، غزال و ...، یا نقش جانوران افسانه‌ای و ترکیبی چون شیر بالدار با سر آدمی (اسفنکس)، گاو بالدار، شیر دال (گریفین) و ... قرار دارد که از درخت و میوه‌ی آن محافظت می‌کنند. در فرهنگ باستان، اژدها (مار)، نماد اهریمن درصدد تسلط بر درخت زندگی است. این امر سبب خشکسالی شده و آب در روی زمین به آفت شوری و بد مزه‌گی، آمیخته می‌شود. این دو محافظ با حضور و جنگ با مار از تسلط آن بر درخت زندگی جلوگیری می‌کنند (الیاده، ۱۳۶۵:۱۳)

نقش‌مایه‌ی طاووس، در قالی‌های کرمان دوره‌ی صفویه و قاجار نیز، معنا و مفاهیم مشابهی را داراست که در ادامه‌ی پژوهش در مورد آن بیان شده است.

تصویر ۱- دو طاووس با گردن‌های به هم تابیده
(Stronach, 1966, 35)

تصویر ۲- تصویر بازسازی شده‌ی دو طاووس با گردن‌های به هم تابیده
(زمانی خرقانی و محمدی، ۱۴۰۱، ۸۳)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

بررسی قالی‌های دارای نقش‌مایه‌ی طاووس دوره‌ی صفویه و قاجار

نقش طاووس، در قالی کرمان نیز، در دوره‌ی صفویه و قاجار استفاده شده است. با توجه به کاربرد و مفاهیم در هر دوره، طاووس، جایگاه، معنا، رنگ و حتی شکل ظاهری آن، تطابق پیدا کرده و به زیبایی، معنا و مفهوم دلخواه را به فرش‌های آن دوره داده است. به‌طور اجمالی نگاهی انداخته می‌شود به نقش‌مایه‌ی طاووس در دوره‌ی هنری صفویه و قاجار، و در ادامه به بررسی ۲۲ نمونه قالی‌های کرمان پرداخته خواهد شد.

– دوره‌ی صفویه

روند طبیعت‌گرایی در فرش ایران دوران اسلامی با هنر عرفی و درباری شکل گرفته و از دوره‌ی صفویه به بعد حرکت خود را آغاز نموده است. طبیعت‌گرایی در فرش دوره‌ی صفویه با رواج تصویرگری قوت گرفت، شبیه‌سازی یا بازنمایی طبیعت در هنرهای مختلف از جمله فرش رونق یافت، هر چند که نمادگرایی نیز در قسمتی بزرگ از بهترین فرش‌های کلاسیک دوره‌ی صفویه از منزلت خاصی برخوردار بود. سبک گردان لچک ترنج و سبک محرابی، نمونه نمادگرایی، سبک شکارگاه و سبک منظره نیز نمونه‌ای از طبیعت‌گرایی در هنر فرش بودند (چیت‌سازیان و فضل‌اللهی، ۱۳۸۴: ۱۷). یکی از طرح‌های رایج دوره‌ی صفوی، باغی است (تصویر۳).

طرح باغی به‌عنوان تجلی بهشت نمودی از آرامش مادی قابل تصور برای انسان را مشخص می‌کند. در این قالی‌ها گل‌ها و درخت‌ها و حیوانات و جوی‌های آب همه تجلی الطاف الهی هستند و در نظر و تفکر انسان عارف، طبیعت تجلی‌گاه صفات و ذات حقیقت است. طرح باغی در فرش‌های دوره‌های صفوی گاهی با تقسیمات هندسی مشخص می‌شود و نشان از باغ‌های سنتی ایران دارد و تا حدودی فضای بهشتی را مادی‌تر تصور کرده و در برخی دیگر از طرح‌های باغی و درختی، جنبه‌ی تخیل و رمزپردازی آن بیشتر شده و از تقسیم‌بندی هندسی و جوی‌های آب خبری نیست و فضای قالی به گونه‌ای گسترده است که مکان امن الهی در آن آشکار است و درختان و حیوانات اهلی و وحشی و رموز و نقش‌های اساطیری و عرفانی همه در کنار همدیگر بر متن و حاشیه‌ی قالی قرار گرفته‌اند (وندشعاری و نادعلیان، ۱۳۸۵: ۸۶). (تصاویر ۴، ۵، ۶، ۷ و ۹).

در این طرح‌ها هنرمند از عناصری مانند درخت، طاووس، ماهی و سیمرغ و نقش‌مایه‌های گرفت‌وگیر استفاده می‌کند (اکبری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲). یکی از نشانه‌های فضای بهشتی در قالی‌های دوره‌ی صفویه، نقش پرنده‌ی طاووس است. حضور طاووس در اکثر طرح‌های باغ بهشت و درختی حیوان‌دار، نشان از رابطه‌ی این پرنده با موضوع بهشت دارد. (وندشعاری و نادعلیان، ۱۳۸۵: ۸۷). به‌طور کلی، طرح‌های رایج فرش در دوره‌ی صفویه، می‌توان به لچک ترنج، افشان، قاب قابی، محرابی و بندی اشاره کرد (تختی، ۱۳۸۸: ۱۲۹). یکی از نقش‌های دوره‌ی صفویه، نقش طاووس های جفت در نقشه‌ی فرش است که در تمثال‌های قدیسین مسیحی هم حائز اهمیت بسیار است، شاید القاءکننده‌ی همان مفاهیم در اسلام بوده باشد. تعداد مرغان بسیار در سرتا سر فرش‌های این سبک، جزء ویژگی‌های خاص آن به‌شمار می‌روند (پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۲۶۵۹-۲۶۶۹).

نقش‌مایه‌ی طاووس در فرش‌های صفوی اغلب به صورت جفت و سینه به سینه و درون قاب حضور یافته است (صباغ‌پور و شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۴۵). یکی دیگر از عناصر برجسته و پر کاربرد در فرش دوره‌ی صفوی، می‌توان به طرح گرفت‌وگیر اشاره کرد. نقوش گیاهی نیز جزء لاینفک این زمینه‌ها هستند، به گونه‌ای که نقوش اسلیمی، ختایی، درختان و گل‌ها و شکوفه‌ها، هر یک به تناسب فضای موجود حضور دارند که به نوعی یادآور محیط طبیعی است که حیوانات در آن قرار دارند و جلوه ای زیبا به فرش می‌بخشند (آژند، ۱۳۸۰: ۳۸۲). نقش طاووس، در دوره‌ی اسلامی به‌ویژه در دوره‌ی صفویه در کاشی‌کاری‌ها و سر در اماکن و مساجد

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

نیز دیده می‌شود. بر اساس جهان‌بینی اسلامی و هم چنین روایات تاریخی، طاووس را مدخل ورود به بهشت می‌دانند و از طرفی معتقدند که چون طاووس شیطان را می‌شناسد از وارد شدنش به اماکن متبرکه خودداری می‌کند (شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۳). از دیگر قالی‌های معروف این دوره، قالی‌های سانگشکو هستند. ویژگی قالی‌های سانگشکو، که از اواخر سده‌ی ۱۰ ه.ق رایج بوده‌اند، عبارتند از: یک حاشیه‌ی درونی سفید رنگ، نشاندن یک گل شاه عباسی، به‌عنوان نخستین واحد طرح سرترنج- ته ترنج؛ سیمرغ چینی و طاووس‌های جفت و ماهی‌های جفت به همراه درختان سرو (پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۲۶۵۹-۲۶۶۹). در دوره‌ی قاجار کاربرد بعضی از این عناصر تغییر کرد و در بعضی جاها حذف شد.

- دوره‌ی قاجار

در دوران قاجار، هنرهای ایران از جمله فرش‌بافی پس از یک دوره‌ی رکود و انفعال، جانی تازه و عرصه‌ای مهیا یافتند. این آثار در بستر تحولات و متأثر از شرایط خاص جامعه‌ی قاجار، ویژگی‌ها و هویتی مستقل و متفاوت با دوره‌های پیش از خود یافتند. دهه ی ۱۲۹۰ قمری (۱۳۰۰-۱۲۹۰) نقطه‌ی عطفی در تاریخ فرش‌بافی ایران به‌شمار می‌رود، چرا که از این زمان، افزایش دستگاه‌های فرش‌بافی و حجم صادرات و به‌طور کلی، گسترش همه جانبه در صنعت فرش به وجود می‌آید (اتیک، ۱۳۸۴: ۹۵). آن‌چه به نحو بارز و گسترده در میان قالی‌های قاجار به چشم می‌خورد، درخت طوبی است و گاه نشانه‌های دیگری از بهشت نیز، همچون حوض کوثر و طاووس در آن‌ها دیده می‌شود (شایسته‌فر و صباغ‌پور، ۱۳۸۸: ۴۵). در دوره‌ی قاجار فرش‌های محرابی متفاوت‌تر از صفویه بافته شدند. این تفاوت می‌تواند استفاده از محراب، درخت‌های متنوع و طاووس رها در طبیعت باشد (تصاویر ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱).

عمده طرح‌های محرابی دوره‌ی قاجار، شامل محرابی گلدانی، محرابی درختی، محرابی هزار گل و محرابی ستون‌دار هستند و البته نمونه‌های متنوع دیگر چون محرابی تصویری نیز بافته شده‌اند. ساختار طرح و فرم محراب در فرش‌های محرابی قاجار، متنوع است و محراب‌ها با اشکال مختلف و متفاوت و با تزئینات و محلقات بیشتری طرح شدند. قالیچه‌های سجاده‌ای صفوی مملو از نقوش و ساقه‌های ختایی و اسلیمی بوده و عمدتاً ادعیه و آیات مذهبی را در خود دارند این در حالی است که قسمت اعظم آیات و ادعیه، در قالیچه‌های قاجار جای خود را به درختان و گل‌ها بخشیده‌اند، چرا که احتمالاً هنرمند قاجار به منظور احترام و حفظ حرمت کلمات الهی از بافتن آیات احتراز نموده و ترجیح داده است فضایی آکنده از گل‌ها و درختان، به رسم اوصافی که از بهشت رضوان در خاطر داشته، بیافریند از این رو تعداد زیادی از قالیچه‌های محرابی قاجار را یک یا دو درخت، همچون درخت طوبی آراسته است. در طرح محرابی درختی، از کاربرد گونه‌های مختلف درخت، همچون درختان سرسبز و پر شکوفه و بهاری و درخت سرو و غیره استفاده شده است (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰). نقش طاووس، این پرنده‌ی بهشتی، در قالی‌های ایران به‌ویژه قالی های محرابی نیز به‌کار برده می‌شود. این نقش اغلب به صورت دو طاووس با دم باز در دو طرف یک درخت یا گلدان در مرکز محراب یا یک طاووس در سر محراب (لچک) تصویر شده است. که به نظر می‌رسد اشاره‌ای به بهشت برین و همچنین زندگی پس از مرگ دارد (توکلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸). علت حضور نقش طاووس در ایوان ورودی مساجد و بناها و ... شاید از این رو بوده که طاووس را یک مرغ بهشتی می‌دانستند و نقش طاووس بر فراز درب ورودی مساجد، شیطان را دفع می‌کرده است. و در دوره‌ی قاجار، از نقش طاووس به‌عنوان نقش نمادین نسبت به دوره‌های قبل بیشتر استفاده شده است و این نقش در سجاده‌های این دوره بیش از همه مورد توجه بوده است(خزایی، ۱۳۸۶: ۱۱).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

طرح محرابی دیگری که در دوره‌ی قاجار پدید آمد، طرح محرابی هزارگل است. این طرح در مرکز ایران بافته می شده و به ناظم نیز مشهور است. در ادامه به بررسی نقش طاووس در قالی‌های کرمان پرداخته خواهد شد.

بررسی نقش طاووس در قالی‌های کرمان

- صفویه

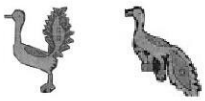
در مجموع ۲۲ نمونه قالی مورد بررسی قرار گرفته، که ۹ نمونه مربوط به دوره‌ی صفویه (تصاویر ۱ الی ۹)، و ۱۳ نمونه متعلق به قاجار (تصاویر ۱۰ الی ۲۲) است. در این نمونه‌ها، ویژگی‌های نقش‌مایه‌ی طاووس از جمله: تعداد، شکل، جایگاه، حیوانات اساطیری، نمادین بودن، جهت، رنگ و شکل بال، همراهی با عناصر نمادین، تقارن محور و معنا و نقش طاووس بیان شده است. در ابتدا به بررسی طاووس در قالی های صفویه خواهیم پرداخت.

طرح‌های قالی صفویه در این پژوهش عبارتند از: لچک ترنج جانوری، باغی و افشان است. در بین این نمونه‌ها، بیش‌ترین طرح، متعلق به لچک ترنج جانوری است. (با توجه به نمونه قالی‌هایی که در پژوهش آورده شده، در ابتدای متن هم اشاره شد. از بین ۹ نمونه قالی صفوی، بیشترین مورد به این طرح تعلق دارد) که یکی از رایج‌ترین طرح‌های دوره‌ی صفویه است که در کرمان هم پر کاربرد بوده است. تعداد طاووس در قالی‌های صفویه نسبتاً زیاد است و از دو عدد طاووس در یک قالی شروع می شود و گاهی حتی به ۲۶ عدد در یک قالی هم می‌رسد. همگی به صورت جفت هستند و دو طرف یک گیاه یا گل و یا در فضای کادر مانند و محصور حضور دارند. شکل بال و پر طاووس، به صورت بادامی شکل به سمت بالا است که دور بال با دندانه‌های تیز و یا مضرسی، شکل گرفته و می‌توان گفت بال طاووس، انتزاعی است. در بعضی جاها شکل بال به صورت شعله‌ی آتش به نظر می‌رسد.

رنگ پر طاووس، در اکثر قالی ها، هماهنگ‌شده با رنگ قالی است و با رنگ طبیعی خودش کمتر دیده شده است. طاووس در این قالی‌ها، در همه‌ی موارد در درون کادر و فضایی بسته قرار دارد. در جاهایی چون کتیبه، سر ترنج و ترنج، حاشیه، لچک، سر لچک، ترنج قرار گرفته و اصلاً در متن به صورت آزاد قرار ندارد. حیوانات اساطیری، نقطه قوت و برجسته‌ی این طرح‌ها هستند که بیشتر موارد با طاووس همراه شده‌اند. جانورانی که نقش گرفت‌وگیر دارند و به صورت جفت در متن آمده و در بعضی موارد به صورت تک در زمینه حضور دارند. حیواناتی چون شیر، آهو، گوزن، سیمرغ، اژدها، ببر، انواع پرندگان، شانه‌به‌سر، فیل، میمون و ... دیده می‌شود که نقش گرفت‌وگیر شیر و گوزن، شیر و آهو، نبرد سیمرغ و اژدها از شاخص‌ترین آن‌ها هستند. عنصر دیگر، درخت است که یا به صورت سرو و یا به صورت درختان آزاد و رها در متن دیده می شوند. نقش طاووس با توجه به مطالب گذشته که حضور عناصر نمادین مانند باغ، درخت، حیوانات اساطیری و ... نقشی بیشتر نمادین است. در اکثر طرح‌ها، طاووس تقارن محور است و به‌صورت قرینه آمده است. و نقش طاووس در اکثر قالی‌ها، محافظت گونه است. محافظت از درخت سرو، بوته گل، و به طور کلی محافظت باغ و فضای روحانی آن است. در ادامه عنوان مبحث بعدی، به بررسی طاووس در قالی‌های قاجار پرداخته خواهد شد. شکل آنالیز شده‌ی طاووس، در دو دوره‌ی تاریخی، به صورت جداگانه در جداول شماره‌ی ۱ تا ۴ آمده است. جدول ۱ شکل آنالیز شده و جدا شده از قالی‌های دوره‌ی صفویه است و جدول شماره‌ی ۲، به ویژگی‌های این نقش پرداخته شده است. (جدول ۱ و ۲).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول ۱- طاووس آنالیز شده قالی‌های کرمان، صفویه

طرح قالی	طاووس آنالیز شده	طرح قالی	طاووس آنالیز شده
قالی ۱) چهار باغی		قالی ۲) لچک ترنج- جانوری	
قالی ۳) افشان سراسری باغی یک دوم		قالی ۴) ترنج‌دار جانوری	
قالی ۵) لچک ترنج- جانوری		قالی ۶) لچک ترنج- جانوری	
قالی ۷) ترنج‌دار- جانوری		قالی ۸) افشان سراسری جانوری یک دوم	
قالی ۹) سانگشکو			

(نگارنده)

جدول ۲- بررسی ویژگی‌های نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌های کرمان، صفویه

ویژگی ها	توضیحات
تعداد طاووس	در اکثر قالی‌ها، تعداد طاووس از دو عدد بیشتر است. در بعضی از قالی‌ها تعداد طاووس به ۲۶ و ۱۶ عدد هم در قالی‌های جداگانه هم می‌رسد که همگی جفت هستند. در قالی شماره‌ی ۱ و ۴، شاهد بیشترین تعداد طاووس هستیم. که به ترتیب در متن و زمینه قرار گرفته‌اند.
شکل طاووس (انتزاعی- طبیعی)	می‌توان گفت در تمامی قالی‌ها به جز یک طرح (قالی شماره‌ی ۶)، شکل تنه، بال، رنگ بال، کمتر به شکل طبیعی طاووس نزدیک است. به این صورت که شکل بال، بادامی شکل تیز به سمت بالا و مضرسی و دندانه‌دار است و در بعضی جاها، شبیه شعله‌ی آتش هم به نظر می‌آید. به‌طور کلی شاکله‌ی طاووس و رنگ و شکل پرهایش، شکسته و انتزاعی است.
جایگاه طاووس در قالی	طاووس در اکثر قالی‌ها، در فضای کادردار و محبوس قرار گرفته است. تنها در قالی‌های شماره‌ی (۱، ۳، ۸)، طاووس در فضای آزاد و غیر کادردار است. در بقیه قالی‌ها در جایگاه‌هایی چون، سر ترنج، سرلچک، حاشیه و ترنج قرار گرفته است.
حیوانات اساطیری	نقش جانوران اساطیری، با همراهی طاووس یا در کنار آن یا در مجموعه‌ی فرش، در قالی‌های دوره‌ی صفویه بسیار پر رنگ و برجسته است. در هر ۹ عدد قالی، حیوانات اساطیری حضور چشمگیری دارند. حیواناتی چون شیر، اَهو، گوزن، سیمرغ، اژدها، ببر، انواع پرندگان، شانه‌به‌سر، فیل، میمون و ... دیده می‌شود که طرح گرفت‌وگیر شیر و گوزن، شیر و اَهو، نبرد سیمرغ و اژدها از شاخص‌ترین آن‌ها هستند.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

ادامه‌ی جدول ۲- بررسی ویژگی‌های نقش‌مایه‌ی طاووس در قالی‌های کرمان، صفویه

نمادین- تزئینی	با توجه به شکل ظاهری طاووس، حیوانات اساطیری، حضور طاووس در اسطوره‌ها، این نقش در قالی‌های صفویه، بیشتر نقش نمادین دارد تا تزئینی.
جهت طاووس	در همه‌ی قالی‌ها، نیم رخ دیده می‌شود. فقط در یک قالی (شماره‌ی ۳) که در حال پرواز است و این حالت ایجاب می‌کند که نمای بازتری نشان دهد.
شکل بال	بادامی شکل، مضرس، دندانه‌دار تیز، باریک و به سمت بالا. نسبتاً کوچک، بسته.
رنگ بال	در اکثر قالی‌ها، در رنگ‌های غیر متعارف در طبیعت رنگ‌آمیزی شده است. رنگ‌هایی چون مسی- نارنجی، قهوه‌ای، زرد و کرم و ... . تنها در یک نمونه (قالی شماره‌ی ۲) به رنگ سبز کم رنگ و پر رنگ دیده می‌شود.
همراهی با عناصر نمادین (جانوران اساطیری، سرو، پرندگان) و ...	در تمامی قالی‌ها، همراه با عناصر نمادینی چون، درخت سرو، حیوانات اساطیری، و ... همراه است.
تقارن محور	در اکثر طرح‌ها، طاووس تقارن محور است و به صورت قرینه آمده است. تنها در قالی (شماره‌ی ۶) یک عدد و به صورت تک آمده است.
معنا و نقش طاووس	نقش طاووس در اکثر قالی‌ها، محافظت گونه است. محافظت از درخت سرو، بوته گل، و به‌طور کلی محافظت باغ و فضای روحانی آن است. تنها در قالی (شماره‌ی ۶) است که در دامان یک فرشته به‌صورت آسوده‌ای حضور دارد.

(نگارنده)

- قاجار

۱۳ نمونه قالی در دوره‌ی قاجار بررسی شده است. طرح‌های مورد بررسی در این پژوهش، شامل: محرابی«درختی، لچک ترنج، باغی و افشان هستند. بیش‌ترین طرح مربوط به طرح محرابی- درختی است که یکی از طرح‌های فرش رایج و مشهور قاجار است. تعداد طاووس در این قالی‌ها، کم است و از تعداد ۱ و ۲ شروع می‌شود و بیشترین عددی که کاربرد داشته ۴ عدد در کل قالی است. شکل طاووس در بیشتر نمونه‌ها، نزدیک به طبیعت و واقع‌گرایانه طراحی شده و رنگ پر و بال هم در بیشتر موارد، طبیعی و سبز» فیروزه‌ای است. شکل بال، از فرم خشک و مضرس و دندانه‌ای خارج شده و به سمت بیضی شکل و نرم تر و طبیعی‌تر رفته است. با توجه به این که طرح محرابی- درختی رایج بوده، طاووس در بیشتر نمونه‌ها، در دو طرف درخت به صورت جفت یا در محراب و زیر محراب قرار دارد و یا این که به صورت تک در کنار درخت است. جانوران اساطیری، خیلی کمتر استفاده شده و پرندگان جایگزین آن‌ها شده‌اند که تعداد انها نیز کم است. طاووس در قالی‌های قاجار، کماکان، نقش و معنای نمادین خود را حفظ کرده است. جهت طاووس در بیشتر نمونه‌ها، به صورت نیم‌رخ است. در همه‌ی نمونه‌های قالی، طاووس همراه با عناصر نمادینی چون، سرو، محراب، پرنده و ... آمده است. ویژگی تقارن محوری، در بیشتر قالی‌ها حفظ شده و طاووس، نقش محافظت و نگاهبانی را به طور برجسته نشان می‌دهد. جداول شماره‌ی ۳ و ۴ مربوط به نقش‌مایه‌ی طاووس در دوره‌ی قاجار است که در جدول شماره‌ی ۳، نقش جداگانه و آنالیز شده از قالی‌های مدنظر آورده شده و در جدول شماره‌ی ۴، به ویژگی‌های نقش‌مایه‌ی طاووس در این دوره مختصراً پرداخته شده است.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول۳- طاووس آنالیز شده قالی‌های کرمان، قاجار

طرح قالی	طاووس آنالیز شده	طرح قالی	طاووس آنالیز شده
قالی ۱۰) محرابی جانوری		قالی ۱۱) هزارگل	
قالی ۱۲) تصویری		قالی ۱۳) قالی ملیت	
قالی ۱۴) محرابی گل و پرنده		قالی ۱۵) باغی-جانوری	
قالی ۱۶) محرابی- گلدانی		قالی ۱۷) محرابی - درختی	
قالی ۱۸) محرابی- درختی		قالی ۱۹) محرابی- سروی	
قالی ۲۰) محرابی- درختی		قالی ۲۱) لچک ترنج- جانوری	
قالی ۲۲) افشان			

(نگارنده)

جدول ۴- بررسی ویژگی های نقش مایه طاووس در قالی های کرمان، قاجار

ویژگی‌ها	توضیحات
تعداد طاووس	در اکثر قالی ها، تعدادشان کم است. تعداد طاووس ۲ و ۱ عدد است. و تنها در دو قالی (شماره‌ی ۲۱ و ۲۲) تعداد آن‌ها به ۴ عدد رسیده است.
شکل طاووس (انتزاعی- طبیعی)	از بین ۱۳ نمونه قالی، ۸ عدد قالی، شکل طاووس، نزدیک به شکل موجود در طبیعت طراحی شده است. شاید علت طبیعی بودن شکل طاووس این باشد که نقاشی ایران تحت تأثیر اروپا به سمت سبک طبیعت‌گرایانه رفت. تنها ۵ نمونه وجود دارد که شکل انتزاعی‌تر نسبت به ۸ نمونه گفته‌شده دارند. (قالی‌های شماره‌ی ۳، ۵ ، ۶ ، ۱۱، ۱۲)، به شکل طاووس قالی‌های صفوی نزدیک‌تر هستند اما تفاوت‌های آشکاری هم دارند.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

ادامه‌ی جدول ۴- بررسی ویژگی های نقش مایه طاووس در قالی های کرمان، قاجار

ویژگی‌ها	توضیحات
جایگاه طاووس در قالی	در این نمونه‌ها، طاووس بین دو درخت، در محراب یا فضای بین دو محراب در زمینه، و یا در متن قرار گرفته است. قالی‌های (شماره‌ی ۱۱، ۱۲،۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۹) در اطراف درخت، یا به صورت تک و یا به صورت جفت حضور دارند. قالی‌های (شماره‌ی ۱۷، ۱۸، ۲۰) در محراب یا فضای دو محراب هستند. تنها دو نمونه (۱۰ و ۲۲) طاووس در متن قالی حضور دارند.
حیوانات اساطیری	کمتر حضور دارند. حضور حیوانات، به تعداد پرندگانی که تعدادشان گاهی به ۴ عدد هم نمی‌رسد، بسنده شده است. حیوانات مثل شیر، آهو، گوزن، اژدها و ... و در کل نقش گرفت‌وگیر بسیار کم استفاده شده است. در قالی‌های (شماره‌ی ۱۰، ۱۱، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲) حیوانات اساطیری حضور ندارند و در بعضی از آن‌ها تعدادی پرنده کار شده است. در قالی های (شماره ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۸) حیوانات اساطیری حضور دارند.
نمادین- تزئینی	درست است که طاووس در دوره‌ی قاجار خیلی کمتر با حیوانات اساطیری حضور دارد، اما نقش نمادین خود را کماکان حفظ کرده و از عناصر اساطیری رایج دوره‌ی قاجار مثل محراب و قرینه بودن درخت زندگی، بهره برده است. بیشتر نمونه‌ها نمادین هستند. قالی‌های (شماره‌ی ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱). و تنها در سه نمونه شاید بتوان گفت که معنای نمادین کمتری می دهند. قالی‌های (شماره‌ی ۱۰، ۱۳، ۲۲) .
جهت طاووس	در بیشتر نمونه ها، جهت طاووس، نیم‌رخ است. در قالی های شماره‌ی (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱) طاووس، نیم‌رخ است. در قالی‌های شماره‌ی (۱۰، ۲۲) جهت طاووس، به ترتیب رو به رو و در حال پرواز نشان داده شده است.
شکل بال	در دوره‌ی قاجار، شکل بال، شکلی طبیعی‌تر و متعادل‌تری به خود گرفته است. اما نمونه‌هایی هم وجود دارد که شکل کل بال شبیه دوره‌ی صفویه است اما دیگر به صورت خشک و مضرسی و دندانه‌دار نیست و نرم‌تر و طبیعی‌تر طراحی شده است. در نمونه‌های قالی شماره‌ی (۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۱) شکل بال، بسته و شبیه به دوره‌ی صفوی، اما تفاوت‌هایی چون، غیر دندانه‌دار، نرم و بیضی شکل هستند. در نمونه قالی‌های شماره‌ی (۱۱، ۱۴، ۱۸، ۱۹، ۲۲) فرم بال طاووس، بسیار شبیه به شکل طبیعی و واقع‌گرایانه، طراحی شده و در بعضی از نمونه‌ها، بال باز است.
رنگ بال	در بیشتر نمونه‌ها، رنگ پر و بال طاووس، نزدیک به رنگ طبیعی آن (سبز- فیروزه‌ای) رنگ‌آمیزی شده است و در بقیه موارد با توجه به رنگ قالی، هماهنگ شده است. در نمونه قالی های شماره‌ی (۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۱) رنگ بال طاووس طبیعی است. و در نمونه قالی‌های شماره‌ی (۱۰، ۱۱، ۱۵، ۱۸، ۲۲) رنگ بال با توجه به رنگ‌آمیزی قالی تطابق پیدا کرده است.
همراهی با عناصر نمادین (جانوران اساطیری، سرو، پرندگان، محراب)	در همه‌ی نمونه‌ها، طاووس همراه با عناصر نمادین حضور دارد. با توجه به گوناگونی طرح‌ها، در بعضی از قالی‌ها، این نماد ها کم و زیاد می‌شوند.
تقارن محور	بیشتر قالی‌ها، طاووس تقارن محور است. تنها در دو نمونه، قالی‌های شماره‌ی (۱۲ و ۱۳)، این ویژگی صدق نمی‌کند.
معنا و نقش طاووس	در همه‌ی نمونه‌های قالی، نقش طاووس، محافظت گونه و حمایتی است.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

بحث و نتیجه‌گیری

نقش طاووس با توجه به اهمیت و کاربرد آن در انواع هنرهای تزئینی و کاربردی ایران، در قالی‌های دوره‌ی صفویه و قاجار هم خوش درخشیده است. با توجه به اطلاعات و بررسی‌های این نقش در دوره‌ی صفویه و قاجاریه، نتایج پژوهش بیان می‌شود. نقش‌مایه‌ی طاووس در دوره‌ی صفویه، در قالی‌های باغی- جانوری و لچک ترنج جانوری حضور دارد. علت حضورش در این نمونه طرح‌ها، جلوه و تجلی فضای بهشت‌گونه است که طاووس از آن رانده شده و در آرزو و امید بازگشت به اصل خویش است. در مورد حضور طاووس در قالی‌های محرابی- باغی دوره‌ی قاجار هم، این مطلب کاملاً صدق می‌کند.

طاووس از نظر ویژگی‌های ظاهری، در صفویه، متمایل به ویژگی انتزاعی بودن است. نقش‌مایه و شکل طاووس، بیشتر در قالب انتزاعی قرار گرفته است و از شکل نزدیک به فرم بدن طبیعی خود کمی دور است. فرم پرهای طاووس در جهت بالا و بادامی شکل باریک و اغلب بسته است. اطراف پرهای طاووس مضرسی و دندانه‌دار است و در بعضی از جاها، شبیه به شعله‌ی آتش دیده می‌شود. در مورد رنگ بال‌ها، می‌توان گفت با رنگ کلی قالی مطابقت دارد و پیروی می‌کند و تنها در یک نمونه قالی، رنگ نقش طاووس، شبیه به رنگ طبیعی خود کار شده است. در اکثر نمونه‌ها، طاووس درون یک قاب جای دارد و به صورت آزاد و رها کمتر دیده می‌شود. و اما نقش طاووس، همانند نگهبان این باغ را محافظت می‌کند. و همراهیش با حیوانات اساطیری، نقش‌های گرفت‌و گیر و پرندگان نمادین از جمله سیمرغ، هدهد، و ... این معنا را پر رنگ‌تر کرده است. طاووس، در قالی‌های محرابی دوره‌ی قاجار، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی نسبت به دوره‌ی صفویه دارد. طاووس تقریباً در شکل ظاهری طبیعی خود آمده است. اندازه آن نسبتاً بزرگ و برخلاف صفویه که تعداد زیادی طاووس در قالی‌های آن حضور دارند در این دوره، به صورت جفت و تک دیده می‌شود. شکل پرهای طاووس در بعضی نمونه‌ها باز و بزرگ و دایره‌ای شکل است. و در بعضی نمونه‌ها، بیضی شکل و بسته و مورب است. دور پرهای طاووس، دندانه‌دار نیست و نرمی و لطافت را نشان می‌دهد.

رنگ طاووس در اغلب طرح‌ها، طبیعی رنگ‌آمیزی شده است. طاووس به صورت تک در کنار درخت حضور دارد و آزادنه راه می‌رود و در بعضی نمونه‌ها، به صورت جفت و در جهت نیم‌رخ در دو طرف درخت زندگی قرار دارد. نقش نمادین و معنایی طاووس در این دوره هیچ تغییری نکرده و کماکان نقش محافظت از بهشت را بر عهده دارد. حیوانات اساطیری کمتر طاووس را همراهی کرده‌اند اما عناصر دیگر مانند سرو، پرندگان، محراب حضور پر رنگ‌تری در کنار طاووس دارند. در انتها، درست است که ویژگی‌های ظاهری نقش‌مایه‌ی طاووس در گذر از دوره‌ی صفویه به قاجار تفاوت‌هایی کرده است که لازمه‌ی هر دوره‌ی هنری است و اجتناب‌ناپذیر است، اما معنای نقش طاووس در هر دو دوره یکی است و محافظت و نگهبانی از تجلی و جلوه‌ی بهشت است که ماندگاری این معنا را نشان می‌دهد. در جدول شماره‌ی ۵، به بررسی مقایسه‌ی نقش‌مایه‌ی طاووس در دوره‌ی صفویه و قاجار پرداخته شده است.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول ۵- مقایسه نقش مایه طاووس در قالی های کرمان صفویه و قاجار

موارد مورد بررسی	ویژگی‌های طاووس در دوره‌ی صفویه	ویژگی‌های طاووس در دوره‌ی قاجار
تعداد طاووس	تعداد آن‌ها از ۴ عدد به بالاست و در بعضی موارد به ۱۶ و ۲۶ عدد هم رسیده است.	تعداد آن‌ها کم و از ۱ تا ۴ عدد می‌رسد و در اکثر نمونه‌ها دو عدد هستند.
فرم طاووس (انتزاعی یا طبیعی)	بیشتر انتزاعی	بیشتر طبیعی
جایگاه طاووس در قالی	در فضاهای محصور مثل سرترنج، کتیبه سرترنج، سرلچک، حاشیه، ترنج قرار گرفته است.	بیشتر در فضاهای آزاد و در کنار درخت حضور دارد. در بعضی نمونه‌ها در محرابِ قرار گرفته است.
حیوانات اساطیری	در اکثر نمونه‌ها، حیوانات اساطیری حضور پررنگی دارند.	حضور حیوانات اساطیری کم‌رنگ شده و در حد چند پرنده تقلیل یافته است.
نمادین- تزئینی طاووس	بیشتر نمادین است.	بیشتر نمادین است.
جهت طاووس	در بیشتر نمونه ها به صورت نیم رخ است.	در بیشتر نمونه ها به صورت نیم رخ است.
فرم بال طاووس	بادامی کل، تیز، مضرس و دندانه‌دار. شکسته طور.	در بیشتر نمونه‌ها، نزدیک به شکل طبیعی و واقع‌گرایانه طراحی شده است. دایره‌ای یا بیضی شکل به صورت باز و بسته.
رنگ بال طاووس	در اکثر موارد تابع رنگ قالی است.	در اکثر نمونه ها، شبیه رنگ طبیعی آن (سبز- فیروزه ای) رنگ‌آمیزی شده است.
اندازه طاووس	در حد و اندازه متوسط است.	از اندازه متوسط درآمده و در بعضی نمونه‌ها بزرگ است.
تقارن محور نقش طاووس در قالی	در همه نمونه ها تقارن محور است.	در اکثر نمونه‌ها تقارن محور است.
همراهی طاووس با عناصر نمادین(درخت، حیوان و ...)	در همه نمونه ها همراه با عناصر نمادین است.	در همه‌ی نمونه‌ها همراه با عناصر نمادین است.
معنا و نقش طاووس	محافظت و نگهبانی از باغ و بهشت را دارد	محافظت و نگهبانی از باغ و بهشت را دارد.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۳- قالی شماره‌ی ۱

تصویر ۴- قالی شماره‌ی ۲

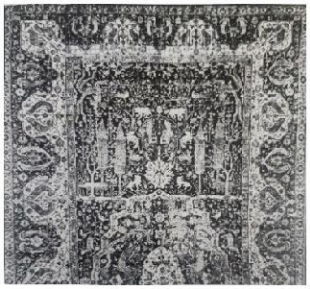

تصویر ۵- قالی شماره‌ی ۳

قالی شماره‌ی ۱- باغی یا چهار باغی، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ه.ق. موزه‌ی گلاسگو.(rugmasret.com.au)

قالی شماره‌ی ۲- لچک ترنج- جانوری، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. موزه‌ی دوحه قطر.(persiancarpetcollection.com)

قالی شماره‌ی ۳- شکسته گلدانی، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ه.ق. موزه‌ی گلاسگو .(Hali.com – christies.com)

تصویر ۶- قالی شماره‌ی ۴

تصویر ۷- قالی شماره‌ی ۵

تصویر ۸- قالی شماره‌ی ۶

قالی شماره‌ی ۴-ترنجی- جانوری، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. موزه‌ی آرمیتاژ، (پوپ، ص ۱۲۰۴.)

قالی شماره‌ی ۵- لچک ترنج-جانوری، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۱ ه.ق. مجموعه‌ی کاسیرر، موزه هنرهای اسلامی، (پوپ، ص ۱۲۰۳.)

قالی شماره‌ی ۶- لچک ترنج-جانوری، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. موزه‌ی ویکتوریا و آلبرت، (پوپ، ص ۱۲۰۸.)

تصویر ۹- قالی شماره ۷

تصویر ۱۰. قالی شماره‌ی ۸

تصویر ۱۱. قالی شماره‌ی ۹

قالی شماره‌ی ۷- (ترنجی-جانوری، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. مجموعه‌ی تیسن بورنمیسا، لوگانو، پوپ، ص ۱۲۱۰)

قالی شماره‌ی ۸- (جانوری با تصاویر انسانی، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. موزه‌ی دولتی برلین، پوپ، ص ۱۲۱۳.)

قالی شماره‌ی ۹- (مدالیون- جانوری (سانگشکو)، کرمان، صفویه، سده‌ی ۱۰ ه.ق. موزه‌ی میهو ژاپن، persiancarpetcollection.com).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۱۲. قالی شماره‌ی ۱۰

تصویر ۱۳- قالی شماره‌ی ۱۱

تصویر ۱۴- قالی شماره‌ی ۱۲

قالی شماره‌ی ۱۰- محرابی- جانوری، راور کرمان، قاجار، مجموعه‌ی حراج سوئیس، (kolleraauktionen.ch)
قالی شماره‌ی ۱۱- هزارگل، کرمان، قاجار، (hadimaktabi.com)
قالی شماره‌ی ۱۲- تصویری، کرمان، قاجار، (blog.roomstogo.com).

تصویر ۱۵- قالی شماره‌ی ۱۳

تصویر ۱۶- قالی شماره‌ی ۱۴

تصویر ۱۷- قالی شماره‌ی ۱۵

قالی شماره‌ی ۱۳- ملیت، کرمان، قاجار، بافنده محمود ابوالقاسم کرمانی، موزه‌ی فرش ایران،(carpet.museum.iran@)
قالی شماره‌ی۱۴- محرابی- گل و پرنده، کرمان، قاجار، بافنده ابوالقاسم کرمانی، باغ موزه‌ی نگارستان، مجموعه فرش‌های وقفی، (kermancrafts.com)
قالی شماره‌ی ۱۵- باغی- جانوری، کرمان، قاجار، مجموعه‌ی کمپانی حراج استرالیا، (kermancrafts.com)

تصویر ۱۸- قالی شماره‌ی ۱۶

تصویر ۱۹- قالی شماره ۱۷

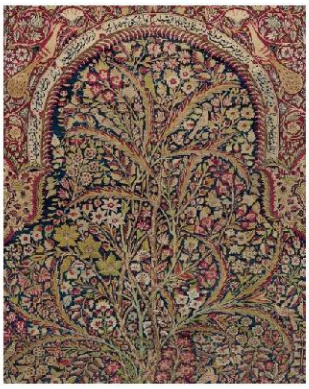
تصویر ۲۰- قالی شماره ۱۸

قالی شماره‌ی ۱۶- محرابی-گلدانی، کرمان، قاجار، مجموعه‌ی قالی دیلمقانی، (ruglibrary.com)
قالی شماره‌ی ۱۷- محرابی- درختی(هزارگل)، کرمان، قاجار، مجموعه‌ی کمپانی عتیقه در کالیفرنیا، (claremontrug.com)
قالی شماره‌ی ۱۸- محرابی- درختی، راور کرمان، مجموعه‌ی حراج هنری سازمان حراج در موترشنادت آلمان، (liveauctioneera.com)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۲۱- قالی شماره‌ی ۱۹

تصویر ۲۲- قالی شماره‌ی ۲۰

قالی شماره‌ی ۱۹- محرابی- سروی، کرمان، قاجار، مجموعه‌ی شخصی، (persiancarpetcollection.com)

قالی شماره‌ی ۲۰- محرابی- درختی، کرمان، قاجار، مجموعه‌ی شخصی، (persiancarpetcollection.com)

تصویر ۲۳- قالی شماره‌ی ۲۱

تصویر ۲۴- قالی شماره‌ی ۲۲

قالی شماره ۲۱- لچک ترنج-گلدانی، کرمان، راور کرمان، قاجار، مجموعه‌ی شخصی، (@the.sameyeh.collection)

قالی شماره‌ی ۲۲- افشان، کرمان، قاجار، بافت ارجمند، مجموعه‌ی فرش آنتیک نیویورک، (dorislesliblau.com).

فهرست منابع

- آذرپاد، حسن، فضل‌الله حشمتی رضوی. (۱۳۷۲). *فرشنامه‌ی ایران* (چاپ اول). تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- اتیک، آنت. (۱۳۸۴). *تاریخ و هنر فرش‌بافی در ایران (براساس دایرةالمعارف ایرانیکا)* (ترجمه‌ی ر. لعلی خمسه، زیرنظر اسحان یارشاطر). (چاپ اول)، تهران: نیلوفر.
- ادواردز، سیسیل. (۱۳۵۷). *قالی ایران* (ترجمه‌ی مهین دخت صبا). (چاپ اول). تهران : پدیده.
- اکبری، حسن، هلن نخستین خیاط و آرمین نخستین خیاط. (۱۳۹۶). بررسی تطبیقی الگوی طراحی فرش‌های طرح باغی و باغ‌های ایرانی دوره‌ی صفویه و قاجاریه. *دو فصلنامه‌ی گلجام*، ۳۲، ۴۲-۲۹.
- الیاده، میرچا. (۱۳۶۵). *مقدمه بر فلسفه‌ای از تاریخ* (ترجمه‌ی بهمن سرکاراتی). (چاپ اول). تهران: نیما.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

- اولیائی طبائی، اکرم و صمد سامانیان. (۱۳۹۷). سیر تاریخی نقش‌پردازی طاووس در بافته‌های ایران دوره‌ی اسلامی. *نامه‌ی هنرهای تجسمی کاربردی*، ۲۲، ۶۷-۸۴.
- پرهام، سیروس. (۱۳۷۱). *دست‌بافت‌های عشایری و روستایی فارس*. (چاپ اول). تهران: امیر کبیر.
- آژند، یعقوب. (۱۳۸۰). *تاریخ ایران دوره‌ی صفویان* (ترجمه‌ی یعقوب آژند). (چاپ اول). پژوهش در دانشگاه کمبریج. تهران: جامی.
- پوپ، آرتور، فیلیپس آکرمن. (۱۳۸۷). *سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز* (ویرایش سیروس پرهام). (چاپ اول). تهران: علمی و فرهنگی.
- پوپ، آرتور اپهام. (۱۳۸۰). *شاهکارهای هنر ایران (ترجمه‌ی پرویز ناتل خانلری)*. (چاپ اول). تهران: علمی و فرهنگی.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۹۶). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*. (چاپ نهم). تهران: علمی و فرهنگی.
- تختی، مهلا، صمد سامانیان و رضا افهمی. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل هندسی فرش‌های محرابی دوره‌ی صفویه. *فصلنامه‌ی گلجام*، ۱۴، ۱۴۰-۱۲۵.
- توکلی، شیوا، امیر حسین چیت‌سازیان و بهزاد نیک‌اندیش. (۱۳۹۴). زیبایی‌شناسی و نمادگرایی نقش پرندگان در فرش دوره‌ی صفویه. پیکره، ۸، ۲۳-۱۰.
- چیت‌سازیان، امیرحسین و حبیب‌الله فضل‌اللهی. (۱۳۸۴). طبیعت‌گرایی و زیباشناسی فرش ایران. *فصلنامه‌ی گلجام*، ۱، ۱۶-۳۱.
- حاجی‌زاده، محمد امین، علی‌رضا خواجه احمد عطاری، و مریم عظیمی‌نژاد. (۱۳۹۵). مطالعه‌ی تطبیقی طرح و نقش در فرش‌های محرابی دوره‌ی صفویه و قاجار. *خراسان بزرگ*، ۲۵، ۷۲-۵۱.
- حسن، زکی محمد. (۱۳۶۳). *تاریخ صنایع ایران بعد از اسلام* (ترجمه‌ی محمد حسن خلیلی). (چاپ دوم)، تهران: اقبال
- حشمتی رضوی، فضل‌الله. (۱۳۸۷). *تاریخ فرش (سیر تحول و تطور فرش‌بافی ایران)*. (چاپ اول). تهران: سمت.
- خسروی‌فر، شهلا، امیرحسین چیت‌سازیان. (۱۳۹۰). بررسی نماد و نقش پرنده در قالی‌های موزه‌ی فرش ایران. پژوهش هنر، ۲۹-۴۳.
- خزایی، محمد. (۱۳۸۶). نقش نمادین طاووس در هنرهای تزئینی ایران. *کتاب ماه هنر*، ۱۲-۶.
- رنجبر، پروین. (۱۳۹۹). درآمدی بر نقش‌مایه‌ی طاووس در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی. *فقه و تاریخ تمدن*، ۶، ۴۲-۴۷.
- زمانی خرقانی، عارفه و مهدی محمدی. (۱۴۰۱)، نقش‌مایه‌ی طاووس در دیوارنگاری‌های برج شرقی خرقان با رویکرد - شمایل‌شناسی. رهپویه‌ی هنر، *هنرهای تجسمی*، ۵، ۷۹- ۸۷
- زنگی‌آبادی، فریبا. (۱۳۸۷)، *سیر تحول نساجی در ایران از آغاز تاکنون* (چاپ اول). تهران: ودیعت.
- شایسته‌فر، مهناز. (۱۳۸۹). نماد اساس زیباشناختی و مضمونی هنر، *کتاب ماه هنر*، ۱۳۹، ۹۴-۱۰۹.
- شایسته‌فر، مهناز، طیبه صباغ‌پور. (۱۳۸۸). انعکاس جلوه‌های بهشت در قالی‌های قاجار بر اساس منابع اسلامی (با تأکید بر نمونه‌هایی از موزه‌ی فرش ایران). *کتاب ماه هنر*، ۵۱-۴۰.
- صادقی‌نیا، سارا، سارا پوزش. (۱۳۹۴). بررسی تأویلی و نمادشناسانه نقش طاووس در هنرهای ایرانی. *نمایشی تجسمی*، ۵۴-۶۲.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

- صباغ‌پور آرانی، طیبه و، مهناز شایسته‌فر. (۱۳۸۹). بررسی نقش‌مایه‌ی نمادین پرنده در فرش‌های صفویه و قاجار از نظر شکل و محتوا. نگره، ۱۴، ۴۵-۴۱.
- عطار نیشابوری، فریدالدین.، (۱۳۸۷). *منطق‌الطیر* (مقدمه و تصییح و تعلیقات محمدرضا شفیعی کدکنی). (چاپ دوم). تهران: سخن.
- گلاب‌زاده، محمد علی. (۱۳۹۴). *تاریخ اقتصاد و تجارت کرمان از هزاره‌ی نهم پیش از میلاد*. (چاپ اول). تهران: یساولی.
- نجم‌الدینی، غلامعباس. (۱۳۸۵)، *کرمان از مشروطیت تا سقوط قاجار*. (چاپ دوم)، قم: حسنین.
- ویلسن، ج. کریستی. (۱۳۶۶). *تاریخ صنایع ایران* (ترجمه‌ی عبدالله فریار). (چاپ دوم)، تهران: یساولی.
- وندشعاری، علی، احمد نادعلیان. (۱۳۸۵)، تجلی عرفان در قالی‌های عصر صفویه. نگره، ۲ و ۳، ۹۵-۸۷.
- Jorgensen, M. (1986). Golfer. Medieval Islamic Symbolism and the Painting in the Cefalu Cathedral. *Leiden: E. J. Brill*, 131.
- Lechler, George. (1937). The Tree of Life in Indo-European and Islamic Culture. *in Arts Islamica*, vol. IV, Univercity of Michigan, p. 11.
- Stronach and T. (1966). Cuyler Young Gr, The Seljuq Tomb Towers. British Institute of Persian Studies, 4, 1-20.
- www.rugmaster.com.au.
- www.Persiancarpetcollection.com.
- www.Christies.com.
- www.hali.com.
- www.Persiancarpetcollection.com.
- www.Kolleraauktionen.ch.
- www.Hadimaktabi.com.
- www.Blog.roomstogo.com.
- @Carpet.museum.iran.
- www.Kermancrafts.com.
- www.Ruglibrary.com.
- www.Claremontrug.com.
- www.Liveauctioneera.com.
- www.Persiancarpetcollection.com.
- www.Dorisleslieblau.com.
- @the.sameyeh.collection. (آیدی اینستاگرام)-

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]